

YADDAŞLARDA YAŞAYAN SƏNƏTKAR

**Qənirə Əmircanova,
*pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru,
əməkdar müəllim***

XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində İlyas Əfəndiyev qüdrətli nasir və dramaturq kimi tanınmışdır. Teatr mədəniyyətinin inkişafında o, danılmaz xidmətlər göstərmişdir. Müşahidə və mühakimə qabiliyyəti güclü olan istedadlı yazıçı, həm də ictimai xadim idi. Onun qələmindən çıxan bütün əsərlər – hekayə, povest, roman və dram əsərləri həmişə diqqət mərkəzində olmuş, öz dövründə tədqiqat obyektinə çevrilmişdir. Bu fəaliyyəti onu həm də publisistikaya yaxınlaşdırmışdır. Nəticədə yazıcının bir-birindən maraqlı müxtəlif janrda dolğun, bitkin əsərləri yaranırdı. Həyat həqiqətləri və müasirlik onun yaradıcılığının əsas qayəsi olmuşdur. Bu isə İlyas Əfəndiyevin həyata baxışı, dünyagörüşü, insanlara olan sevgisi ilə bağlı idi. Həyat hadisələrinin gedişatını müşahidə edib təhlil etmək, zamanın nəbzini tutmaq, aktual mövzulara müraciət etmək onu hər kəsin sevimli yazıçısına çevirmişdir. O, bütün əsərlərində yenilikçi idi. İlk hekayələrindən son dram əsərlərinə qədər keçən dövr onun sənətkarlığının öyrənilməsi və öyrədilməsi zərurəti yaratmışdır. Heç də təsadüfi deyil ki, onun əsərləri bu gün də sevilə-sevilə oxunur. Qeyd etmək lazımdır ki, bədii əsərlərin bir qədər çətin oxunduğu bir vaxtda İ.Əfəndiyevin əsərləri yenə də öz dəyərini saxlamışdır. Cəmiyyətdə insanları mənfi tiplərə və müsbət obrazlara ayıran ilk dram əsərlərindən olan “Atayevlər ailəsində” pyesində Dilşad xanımların qarşısına sözü və kəsəri olan Xosrov və İldırım Atayev qardaşlarını çıxarır. Kiçik bir dövlət

sayılan bu ailəni içəridən parçalamaq üçün iftira və yalan gəncliyin nümayəndələri olan Reyhan, Cahangir, Mehricana əzab verir. Əsərin sonunda müəllif qəhrəmanlarını və oxucusunu həqiqətin qələbə çalacağına, rıya və məkrdən uzaq bir ailəyə sahib ola biləcəyinə inandırmağa çalışır.

Yazıçı həmişə hamını – insanları və insanlığı düşüncədə saxlamağı bacarır. Çünki onun qüdrəti həm sevincli, həm də kədərli məqamlarda dönə-dönə yaratdığı qəhrəmanlarla həmsöhbət olmağa səsləyir. Buna isə oxucuların ciddi ehtiyacı vardır.

İlyas Əfəndiyevin yaradıcılığı yaşından asılı olmayaraq heç kəsi yormur, əksinə insanları həyata daha çox bağlayır, ruhdan düşməməyə təhrik edir. XX əsrin klassiki kimi onun surətlərinin dilində səslənən mənəvi dünya çox zəngindir. Yerli-yerində atalar sözlərindən istifadə xalqa bağlılığının sübutudur. Millətinə, xalqına olan sonsuz sevgisi onu sonunda xalq yazıçısı etdi.

Onun haqqında nə qədər yazılsa, yenə də azdır. Xalqın ən böyük şərəf və şöhrətini onun yazıçıları təmsil edir. Ağır bir məsuliyyət daşıyan İ.Əfəndiyev həqiqəti yazmaqdan zövq alırdı. Əslində yazıçılığın missiyası öz sözlərini deyə bilməyənlərin və ya demək iqtidarında olmayanların fikirlərini sözə çevirməkdən ibarətdir. Və bu şərəfli vəzifəni ləyaqətlə yerinə yetirən ədib yazıb-yaratmaqdan yorulmayan bir ömür yaşamışdır.

Təsadüfi deyil ki, bütün türk aləminə səs salan “Sarıköynəklə Valehin nağılı” oxucular və tənqidçilər arasında geniş maraq

doğurmuşdur. Yazıçılar İttifaqının o vaxtkı rəhbərliyi İmran Qasimovun razılığı ilə akademik Bəkir Nəbiyev tərəfindən Natəvan klubunda əsərin geniş müzakirəsi təşkil olunmuşdur. Bu elə bir zaman idi ki, çox ciddi neqativ hallar kəskin bədii tənqidin hədəfinə çevrilirdi. Yazıçılar İttifaqının rəhbərliyindən izahatlar tələb olunurdu. Nəhayət, ulu öndər Heydər Əliyevə Yazıçılar İttifaqının sədrinin bu mövzuda tez-tez müraciəti “Sarıköynəklə Valehin nağılı” ətrafında qızıışan təqib və təxribata son qoydu. Və dəfələrlə Heydər Əliyev İlyas Əfəndiyevin əsərləri ilə yaxından tanış olmuş, pyeslərinin tamaşalarına baxmış, özünün dediyi kimi “onun bütün yaradıcılığını böyük minnətdarlıq hissi ilə xatırlamışdır.”

Böyük tarixi hadisələrin şahidi olan İlyas Əfəndiyev 1990-cı il yanvarın 20-də Bakıda qəfildən gülləbaran edilmiş Azərbaycan şəhidlərinin əbədi xatirəsinə ithaf etdiyi “Hökmdar və qızı” dramı illərin yığılmış əzablarının söz və fikir ifadəsi idi. Dramın son hissəsində İbrahim xanın qızı Ağabəyim ağanın dilindən söylənən fikirlər müəllifin bağrından süzülən fəryad idi: “Bu dəhşətdir, ilahi! Azərbaycan torpağında axıdılan bu günahsız qanlar bəs deyilmi? Ey böyük yaradan, sənın dərgahında mənim günahım necə böyükdür ki, mənə bu qədər əzab verirsən? Gör neçə ildir ki, mən bu qara libasdan çıxıb bilmirəm. Əvvəl bu dünyadan nakam köçmüş bacım Səltənət bəyim... Sonra da... Yerlər, göylər bu dəhşətə necə dözdü, necə? Elə bil, məni dəmir məngənə arasına qoyub sıxırlar. Qoy böyük Yaradan sizin kimi Azərbaycan igidlərinin qılıncını əlindən salmasın. Bu yalnız bizim faciəmiz deyil. İbrahim xanın rus padşahının sözlərinə inanıb, ona tabe olması bizim gələcək nəsillərimizin də faciəsidir. İbrahim xanın bu səhvi onları da tarixin müşkül tilsiminə saldı. Mənim əziz həmvətənlərim, Azərbaycan türkləri heç bir zaman yadelli padşahın

zölmünə tabe olmayacaq. Həmişə vətənin azadlığı uğrunda vuruşacaq”.

Xalq yazıçısı, Dövlət mükafatı laureatı, əməkdar incəsənət xadimi, “Şöhrət” ordenli nasir, publisist, dramaturq, novator sənətkar İlyas Əfəndiyevin yaradıcılığının əsas məqsədi sadə həyat hadisələrini mənalandırmaq, onları yaradıcılıq süzgəcindən keçirərək lirik-romantik vüsət vermək, hər bir obrazın daxili aləmini, əxlaqi-psixoloji vəziyyətini maraqlı üsulla təsvir etməkdir. O, bütün əsərlərinin mövzusunu bütöv Azərbaycan xalqının həyatından, onun mübarizə və döyüşlərdə keçən tarixi keçmişindən götürmüşdür. Maraqlı cəhət odur ki, təsvir etdiyi hadisələri ümumbəşəri səviyyəyə qaldırır, hamını düşünməyə, həyat hadisələrindən düzgün nəticə çıxarmağa təhrik edir. Ona görə ki, müasirlik, tarixilik və novatorluq onun yaradıcılığının əsas məziyyətlərindən biridir. İlyas Əfəndiyev nədən və kimdən yazırdısa, onun təsvir etdiyi qəhrəman oxucunun müasirinə çevrilirdi. Bu da ən çox yazıçının dilinin səlis, gözəl, maraqlı, oxunaqlı və təbiiliyi ilə bağlı idi. İlyas Əfəndiyevin əsərləri mövzusunun asılı olmayaraq, heç kəsi yormur, əksinə, oxucu hadisələrin axarına düşüb, canlı iştirakçıya çevrilir.

“Bahar suları” pyesində sevdiyi qəhrəmanı Uğurun dilindən söylədiyi “Mən dövlətə ona deyirəm ki, qızıl zəmilər dərya kimi dalğa vurub həyatı öz ağuşuna alsın” fikirləri yazıçı uzaqgörənliyindən xəbər verir. Yaratdığı surətlərlə hadisələri qabaqlayan ədib Azərbaycanın bu gününü görür, dövlətimizin gələcəyinə inanırdı. İnanırdı ki, “Azərbaycan dünyaya bir günəş kimi doğacaqdır”.

İlyas Əfəndiyevin milli mənəviyyat xəzinəmizi zənginləşdirən irsi zaman ötdükcə öz dərin mündəricəsi, ədəbi-estetik təsir qüvvəsi və tərəvəti ilə nəsilləri daim xoşbəxt həyat uğrunda mübarizəyə ruhlandıracaqdır.